

BERNARD QUEMADA, UNA FIGURA CABDAL EN LA LINGÜÍSTICA FRANCESA
(1926-2018)

Bernard Quemada, un dels grans personatges de la Lingüística francesa de la segona meitat del segle xx, va morir a París als 91 anys. Havia nascut a Sant Sebastià l'any 1926, fill de pare basc (de qui va aprendre el castellà) i de mare francesa.

Quemada va cursar estudis de Lingüística i Filologia francesa a la Universitat de *Paris-Sorbonne*, de la qual ben aviat esdevingué professor auxiliar de francès com a llengua estrangera, però la seva carrera acadèmica pròpiament dita començà a Besançon, primer com a *maître de conférences* i més tard com a *professeur* (1957-1969). I de Besançon es traslladà a la Universitat de *Paris-Sorbonne*, després Universitat de París 3 (1969-1981). Ocupà el càrrec de director acadèmic de l'*École Pratique des Hautes Études* (1975-1995) on va impartir seminaris de doctorat fins a la jubilació. Precisament l'obra *Les préfaces du dictionnaire de l'Académie Française 1994-1992*, publicada el 1997, és el fruit del seu darrer seminari.

Ja a Besançon Quemada manifestà el seu tarannà actiu i emprenedor: introduí a la Facultat de Lletres la recerca en lexicologia i lexicografia i creà el primer laboratori de tractament de textos amb finalitat lexicològica i lexicogràfica. A través del *Centre d'Études du Français Moderne et Contemporain* (1964) posà en marxa els *Archives du français contemporain*, un corpus de més d'un milió de documents en francès. I des d'aleshores mai no va parar de donar un impuls a la recerca de punta en aquests dominis i va posar la lexicografia francesa en el nivell més alt.

Bernard Quemada va ser un acadèmic brillant, un professor excel·lent, un orador fora de sèrie. Era una persona intel·ligent, d'idees clares, de tarannà actiu, que vivia amb passió els afers de llengua. Va excel·lir per la seva capacitat global, la seva visió de futur, l'habilitat de tractar els temes "a gran escala". Aquesta gran capacitat, juntament amb la passió que sentia per les llengües i la preocupació per la seva vitalitat i actualització, li van permetre organitzar i dirigir grans empreses de contingut lingüístic, com només ho poden fer els grans personatges. Va ser un científic d'acció, més que no pas un científic d'erudició, va posar en marxa més projectes que no pas va redactar articles estrictament acadèmics, va obrir més portes que no pas va aprofitar la feina per al seu benefici curricular.

Hem de destacar també de Bernard Quemada la seva gran generositat, obertura i empatia, que el van convertir en una persona clau en la representació de la llengua francesa en projectes internacionals multilingües de gran abast. Amic dels seus amics, lleial en els afectes personals, però equànime en la distribució de funcions i responsabilitats.

El perfil de Quemada no és ben bé el d'un lingüista ortodox, dels que van sumant articles i fent currículum per a la seva promoció acadèmica. Des de l'inici es va interessar per la perspectiva aplicada de la lingüística, la qual cosa no li va valer precisament l'aplaudiment ni la valoració dels seus col·legues lingüistes. Va començar la seva trajectòria acadèmica amb l'ensenyament del francès com a llengua estrangera, i més tard es va dedicar al seguiment de l'actualització de la llengua a través d'un dels recursos que la representen més feiaentment: els diccionaris. Però tampoc no va fer diccionaris, sinó que va emprendre la tasca de recopilar materials històrics i contemporanis per als diccionaris. Aquest és el sentit tant de la seva *thèse d'état*, *Les dictionnaires du français moderne 1539-1863: étude sur leur histoire, leurs types et leurs méthodes* (1967), com de les sèries *Matériaux pour l'histoire du vocabulaire français: tables chronologiques et tables thématiques comprenant une récapitulation alphabétique des mots-clés*, en col·laboració amb R. Arveiller, H. Cottez, M. Coutier i altres; i també dels *Mots nouveaux contemporains* i de les *Datations et documents lexicographiques* (1989 i 1993), aquests darrers materials editats en el context del projecte *Trésor de la langue française*, i encara de la creació dels *Observatoires du français contemporain*,

centres de recopilació de neologismes en els diversos territoris de la francofonia, precedents clars dels actuals Observatoris de neologia existents actualment per al català i el castellà, el francès, el portuguès o l'italià.

De Quemada podem dir que procedeix una concepció de la Lingüística aplicada que, en contrast amb la concepció anglosaxona reduïda inicialment a la didàctica de les llengües, estenia el seu camp a qualsevol tendència, perspectiva o fenomen que suposés o pogués suposar un obstacle informatiu o comunicatiu. En aquesta línia, la lexicografia, la terminologia i la neologia aplicades van ser l'objecte principal de la seva dedicació. Aquesta noció de lingüística aplicada va ser la que es va adoptar a les Universitats catalanes i la va representar molt explícitament l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra, que vaig tenir l'oportunitat de crear i dirigir.

A Quemada més que preocupar-lo la descripció gramatical el preocupava el desenvolupament i l'actualització de les llengües. Respectava el multilingüisme, però només si les llengües es posaven en pla d'igualtat. Vivia amb interès la política lingüística de la Unió Europea, en la qual va intentar influir a favor d'un plurilingüisme passiu (cadascú que parli la seva llengua i sempre hi haurà un pont de comprensió, almenys entre les llengües romàniques).

Sempre va entendre que la supervivència d'una llengua passa per la seva capacitat informativa i sociocomunicativa, i, en aquesta línia, va dedicar els seus anys més productius, com ja hem dit, a la recopilació de materials que poguessin furnir els diccionaris d'unitats útils per a tot tipus de comunicació, sense oblidar que qualsevol llengua té un fons històric que cal respectar, descriure i mantenir.

Per a Quemada, el lèxic va esdevenir la clau per mesurar l'estat d'una llengua i per ampliar-ne les possibilitats. L'enriquiment de la llengua francesa havia de prendre en consideració les necessitats més actuals i, doncs, els termes tècnics i científics, a través dels quals pressiona insistentment la novetat. En el seu afany per fer avançar les llengües romàniques contrarestant el fort impuls de l'anglès, va posar en marxa empreses de gran envergadura que no van trobar la continuïtat necessària quan en va deixar la direcció, possiblement per falta de visió de futur dels col·legues francesos i estrangers. Una mostra és el projecte *FITRO (Fonds International de Terminologie des Langues Romanes)*, precedent molt clar del que després han estat altres intents de compartir els esforços entre totes les llengües romàniques per disposar de terminologia pròpia, més ajustada a les característiques estructurals de les llengües derivades del llatí. Possiblement era un projecte que no es va entendre perquè s'anticipava a la situació de les llengües en aquell moment i no era encara tan explícita la imposició generalitzada de la terminologia anglosaxona. *REALITER*, la xarxa panllatina de terminologia i neologia impulsada per Quemada el 1993, va ser un altre intent cooperatiu de terminologia en llengües romàniques, sortosament viu encara.

Quan va ser nomenat vicepresident del *Conseil General à la Langue Française* (1989-1992), i després president (1993-1999), amb rang d'adjunt al primer ministre, va treballar intensament per emprendre projectes sobre el francès com a llengua del món digital a través de l'*Institut National de la Langue Française*, que pretenia agrupar totes les iniciatives encaminades a la documentació i arxiu de materials per a l'estudi i el desenvolupament de la llengua francesa i la creació d'infraestructures informàtiques. També en això Quemada es va avançar al seu temps. Va veure des de la seva incorporació al projecte *Trésor de la Langue Française* que el futur de les llengües passava per la informatització, pel fet que fossin aptes i útils com a vehicles de comunicació en el nou món digital que tot just s'estava obrint camí.

Bernard Quemada havia substituït Paul Imbs al capdavant de la gran empresa de la lingüística francesa dels anys setanta: l'elaboració del *Trésor de la Langue Française*, un dels primers corpus textuais digitalitzats que es van crear a Europa durant la segona meitat del segle xx.

El 1960, Paul Imbs, aleshores Rector de la Universitat de Nancy, havia creat en aquesta Universitat un centre, el *Centre de recherche pour un Trésor de la langue française* (CRTLTF), amb l'objectiu de recollir la documentació necessària per a la redacció i la publicació d'un gran diccionari: el *Trésor de la langue française* (TLF), que havia de substituir el diccionari de Littré.

El *Trésor. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789-1960)* és un diccionari en 16 volums que ocupa 23.000 pàgines impreses. Els set primers volums es van elaborar sota la direcció d'Imbs; la resta els va dirigir Bernard Quemada. Gràcies al corpus constituït a Nancy, els redactors del TLF van poder accedir a uns 120 milions d'exemples extrets de més de 1.500 obres. Sota Bernard Quemada el *Trésor* va passar a dependre de l'*Institut national de la langue française* (INALF), amb doble seu a Nancy i a París, més tard convertit en l'UMR, *Analyse et traitement informatique de la langue française* (ATILF). I el 2004 n'apareix la versió digital impulsada pel mateix Quemada.

Bernard Quemada, membre del comitè científic de l'Institut de Lingüística Aplicada (IULA) i president, juntament amb A. M. Badia i Margarit, del I Congrés Internacional de Neologia en les llengües romàniques organitzat a Barcelona (2008), va ser objecte de diversos homenatges a la seva retirada de la professió activa: A. Zampolli, director del *Centro de Linguistica Computazionale* de Pisa va promoure el 1991 el volum d'homenatge *Computational Lexicology and lexicography*; André Class, director de *Meta* i professor de la Universitat de Montreal, juntament amb Danielle Candel, Monique C. Cormier i John Humbley, va impulsar un volum de *Meta* titulat «Hommage à Bernard Quemada» (1994); R. Galisson va dirigir un número de la revista *Études de linguistique appliquée*, en homenatge a Bernard Quemada (1992). Un reconeixement just a qui va ser un "homenot" de la lingüística francesa, un emprenedor científic i acadèmic, un avançat a la seva època, que va saber intuir des de jove que el futur de les llengües passava per la Lingüística aplicada i la digitalització, que els grans projectes havien de fer-se en cooperació i que les llengües havien de ser tractades en pla d'equitat.

Pel seu dinamisme creatiu i per la seva empenta en la constitució de grans empreses infraestructurals del lèxic, per la seva activitat en favor del multilingüisme equitatiu, així com per la seva obra, el seu carisma i la seva generositat, Bernard Quemada serà sempre un dels més conspicus representants de la recerca lingüística a la França del segle xx.

M. Teresa CABRÉ CASTELLVÍ
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Pompeu Fabra

LLUÍS LÓPEZ DEL CASTILLO
(1938-1918)

El lingüista i pedagog Lluís López del Castillo va morir el dia 13 de juny de 2018, després d'una llarga i trista malaltia que l'havia incapacitat per a tota activitat.

Lluís López del Castillo i Rosique va néixer a l'Hospitalet de Llobregat el dia 27 d'agost de 1938, en plena Guerra Civil. En el moment del seu traspàs, doncs, estava a punt de fer vuitanta anys. Com diu encertadament Marta Mata en el seu pròleg a *Llengua standard i nivells de llenguatge*, «Nen encara, decidint al carrer entre la llengua familiar i escolar i la del seu poble, aquest primer procés d'opció lingüística serà fonament del treball posterior, als diversos plans de construcció de la llengua, que ha fet en Lluís López del Castillo.». Efectivament, López del Castillo era un gran coneixedor de l'ús social de la llengua, de la realitat de la llengua parlada en diversos nivells i en diversos estrats, i de la presumpta i diversa capacitat dels seus parlants per a l'assimilació